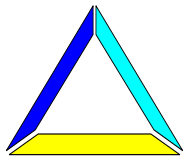
Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій в Україні

Німецька Консультативна Група з Питань Економічних Реформ

01034 Київ, вул. Рейтарська, 8/5-А, тел. (+38044) 228-6342, 228-6360, факс 228-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua, http://www.ier.kiev.ua

S 31

Прихований мораторій на процедуру банкрутства в аграрному секторі

Резюме

26 листопада 2002 року проект закону "Про внесення змін до Закону України Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років" був прийнятий Верховною Радою України у другому читанні. Цей проект пропонує відновити заборону банкрутства сільськогосподарських підприємств в Україні.

Процедура банкрутства може бути розпочата проти неплатоспроможних підприємств, які не можуть розраховуватись за своїми простроченими боргами. Таким чином, процедури банкрутства допомагають кредиторам повернути своє майно. Для комерційного банку однією з передумов надання кредиту є можливість повернення позики від дебітора через процедури банкрутства, які слід розглядати як чинник сприяння кредитування сільського господарства. З економічної точки зору банкрутство – це необхідний елемент стимулювання ефективного використання виробничих ресурсів та гарантування чесної конкуренції серед підприємств у ринковій економіці.

Німецька консультативна група з питань економічних реформ при уряді України та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій розглядали питання банкрутства з юридичної та економічної точок зору у свої попередніх роботах.[1] Мета цієї роботи полягає у визначенні особливостей законодавства щодо банкрутства у сільському господарстві України, та розгляді того, чи необхідне оголошення мораторію на банкрутство. Рекомендується:

- Не оголошувати офіційного мораторію та банкрутство сільськогосподарських підприємств, оскільки це буде негативний сигнал для інвесторів і може перекласти на державу відповідальність за неповернуті борги;

- Натомість необхідно привести законодавство стосовно продажу землі у відповідність з вимогами процедур банкрутства, щоб зробити банкрутство можливим варіантом для сільськогосподарських підприємств та їх кредиторів;

[1] Консультативні роботи L6, L23, Q13.

- Забезпечити життєздатність сільськогосподарського сектора та створення робочих місць у сільській місцевості необхідно не законодавством щодо банкрутства, а іншими способами.

1. Юридичні питання неплатоспроможності в Україні

> **неплатоспроможний:** такий, що не може виконати свої боргові зобов'язання.
>
> **банкрут:** Особа, фірма чи корпорація, яку через суд було визнано *неплатоспроможною* і звільнено від сплати всіх боргів після передачі всіх активів довіреній особі, призначеній судом.
>
> **зомбі:** *збанкрутіла* чи *неплатоспроможна* компанія, яка продовжує працювати […].
>
> (взято з: www.investorwords.com)

За українським законодавством банкрутство – це неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані вимоги кредиторів інакше, як через застосування процедури ліквідації.[2] На початку 2001 року вступив у дію новий Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (далі "Закон про банкрутство"), який більш сприятливий для боржників ніж попередній закон; існують також особливі положення щодо певних груп боржників.[3] Новий закон, загалом, зробив процедуру банкрутства ще складнішою, довшою та дорожчою, як про це уже згадувалось у попередніх роботах Німецької консультативної групи.

Аби не повторювати ці аргументи, ми обмежимось лише кількома питаннями, які можуть мати відношення до питання банкрутств сільськогосподарських підприємств, або на які необхідно звернути увагу тим, хто приймає важливі рішення по сільському господарству.

а) Зобов'язання боржника надати план реорганізації

Згідно закону, боржник може отримати згоду суду на порушення справи про банкрутство лише у випадку пред'явлення плану реорганізації підприємства. Доцільність такого зобов'язання сумнівна. Якщо у боржника з'явилась добра ідея щодо реструктуризації підприємства, щоб зробити його знову прибутковим, для чого йому розпочинати процедуру банкрутства? Якщо, з іншого боку, у боржника немає гарної ідеї стосовно того, як урятувати сільськогосподарське підприємство від реорганізації, воно позбавляється можливості розпочати процедуру банкрутства незважаючи на те, що саме в цей момент така процедура потрібна. Цей пункт був включений до закону, очевидно, для того, щоб знеохотити керівників до оголошення підприємств банкротами. Проте не це

---

[2] Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 14 травня 1992 року, №2343-XII

[3] Подробиці дивіться в консультативній роботі L23 "Новий проект закону про банкрутство" та Q13 "Чи потрібно Україні більше банкрутств?"

повинно бути метою закону про банкрутство. Зовсім навпаки, він має служити меті полегшення такої процедури для всіх зацікавлених сторін.

b) Надмірне навантаження законодавства про банкрутство питаннями корпоративного управління

У цьому пункті робиться непряма спроба вирішити проблему розбазарювання майна та навмисного банкрутства. Така мета, можливо, заслуговує на реалізацію, але вона зовсім недоречна у законі, що регулює процедури банкрутства. Розбазарювання майна та подібні негідні дії мають розглядатись в контексті корпоративного управління. Проблема шахрайства існує на тих сільськогосподарських підприємства, де керівник не є власником підприємства та його майна. Що стосується сільського господарства, то не виключаються такі випадки, коли директор кооперативного сільськогосподарського підприємства продає частину чи всю виготовлену продукцію чи майно, кладе виручені гроші до своєї кишені і після цього оголошує підприємство банкрутом. Проте жоден закон про банкрутство не в силі запобігти такій поведінці, цього можна досягти лише за допомогою здорових механізмів контролю, які, зрештою, мають створити власники. Цю систему перевірок та балансів називають "корпоративним управлінням" і розглядатись вона має не в законі про банкрутство, а в інших законах.

Кооперативні сільськогосподарські підприємства, можливо, потребують кращого регулювання, яке не дозволить керівнику скористатись своєю інформацією для обману співвласників. У таких випадках рекомендується мати наглядову раду. Проте, згідно даних Міністерства аграрної політики лише 2/3 реструктуризованих великих сільськогосподарських підприємств мають не більше 10 власників, з цих сільськогосподарських підприємств 26% мають одного власника, а 48% – 2-10 власників. До того ж, навіть підприємства з кількома засновниками, як правило, орендують землю у своїх власників, а це означає, що найбільш важливе майно цих співвласників не може бути продане в результаті банкрутства.

c) Шахрайство: банкрутство як засіб позбавлення від боргів

За умов існування ефективних юридичних рамок мало вірогідно, що злісні розбазарювачі майна оголосять своє підприємство банкротом. Це позбавить його "дійної корови". Він скоріше намагатиметься якомога довше утримати підприємство на плаву.

Проте, шахрайство у формі навмисного банкрутства не можна повністю виключити, коли правова та адміністративна система слабка, а отже вразлива до корупції. Можна наприклад, припустити, що банкрутство стане способом позбавлення від накопичених боргів та нового початку діяльності. В Росії, де було набагато більше випадків банкрутства ніж на Україні, існує досвід, згідно якого у більше ніж половині випадків після банкрутства до управління приходили ті ж керівники. Це запобігає очисному ефекту банкрутств, який призводить до приходу на підприємство нових власників та керівників. Очевидно, що у багатьох випадках місцеві органи державної влади здійснюють сильний вплив на вибір нового (старого) керівника сільськогосподарського підприємства, а без підтримки місцевої адміністрації у потенційного інвестора

немає шансів переконати місцевих акціонерів (пайовиків) дати свою землю в оренду.

Чи потрібно таврувати керівника/власника, який довів підприємство до банкрутства, шляхом його включення до списку боржників – це питання складне. Корисними можуть, звичайно, бути обмеження, згідно яких керівнику заборонятиметься керувати тим же підприємством після банкрутства.

d) Чи повинен призначений ліквідатор займатись розслідуванням питань шахрайства?

Головне завдання ліквідатора полягає у контролюванні керівництва боржника, щоб запобігти розтраті активів підприємства. Він також має оцінити фінансовий стан боржника. Окрім цього, довірена особа зобов'язана виявити фіктивну чи навмисно створену неплатоспроможність (стаття 13 пункт 9 Закону про банкрутство).

Останнє завдання, звичайно, корисне в цілому, але не зрозуміло, чи воно має знаходитись у компетенції ліквідатора. Якщо у ліквідатора з'являться підозри щодо шахрайства, яке мало місце до настання неплатоспроможності, він повинен, звичайно, повідомити про це суд, який, у свою чергу, повинен ініціювати кримінальне розслідування. Проте, повторюючи головні вищезгадані принципи, закон про банкрутство, процедури банкрутства та ліквідатор повинні, в першу чергу, займатись компенсацією боргів кредитору неплатоспроможним підприємством і не брати на себе слідчі повноваження.

2. Особливе регулювання щодо неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств

Коли Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років" набрав чинності 18 січня 2002 року, положення Закону про банкрутство, яке встановлювало мораторій на банкрутство сільськогосподарських підприємств до 1 січня 2004 року, втратило свою чинність. Отже, зараз на сільськогосподарські підприємства поширюється дія Закону про банкрутство. Проте деякі особливі положення Закону про банкрутство, а також відкриті питання щодо сумісності з іншими законами, які стосуються аграрного сектора, поки що практично накладають заборону на банкрутство у сільському господарстві. Ці особливості будуть розглянуті далі.

a) Сумісність із Земельним кодексом.

Питання щодо земельної частки підприємства-боржника, яка може стати частиною майна банкрута, регулюється Земельним кодексом України. Претензії кредитора на земельну ділянку, яка використовується з метою сільськогосподарського виробництва, задовольняються лише в тих випадках, коли у боржника немає іншого майна, яке можна було би використати для погашення боргу (стаття 139 Земельного кодексу). Щоб задовольнити вимоги кредитора, земельні ділянки необхідно продати шляхом проведення відкритого (афішованого) аукціону.

Проте, коли справа доходить до власної землі як частини майна банкрота, схоже, існують протиріччя між законом про банкрутство за Земельним кодексом: з одного боку, земля боржника має бути продана, проте з іншого боку, в Україні забороняється продавати землю до 2005 року (Розділ 10 земельного кодексу). Це робить можливість ліквідації сільськогосподарського підприємства, яке володіє землями сільськогосподарського призначення, дуже дискусійним.

b) Пріоритетність продажу землі межуючим сільськогосподарським підприємствам

У Законі про банкрутство містять положення про певні особливі процедури для сільськогосподарських підприємств (стаття 44) та фермерів (стаття 50), які роблять ініціювання банкрутства непривабливим. Навіть якби справи про банкрутство являли собою виняток із загального мораторію на продаж землі, сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства, які межують із боржником, мають першочергове право купувати нерухоме майно в процесі ліквідації сільськогосподарського підприємства (стаття 44, пункт 3).

Враховуючи те, що земля повинна продаватись на аукціоні, кількість допущених учасників аукціону буде скорочено цим спеціальним пунктом. З точки зору кредиторів, це, очевидно, означає, що очікувана ціна буде нижчою у порівнянні з проведенням дійсно відкритих торгів. В економічному вираженні, це правило означає, що активи не будуть переходити до власника, який використовуватиме їх найбільш ефективно.

c) Залежність прибутків від сезону

Відповідно до закону ліквідатор повинен враховувати залежність сільськогосподарського виробництва від сезону та погодних умов. Це означає, що вимоги кредиторів можуть бути задоволенні за рахунок прибутків, отриманих лише після збору врожаю (стаття 44, пункт 5).

Цей пункт надає боржнику виправдання для того, щоб розтягнути процес ліквідації на довший період, при цьому знижується вірогідність того, що вимоги кредиторів будуть врешті-решт задоволені. Проте, ліквідність сільськогосподарського підприємства для забезпечення виробничого циклу є базовою вимогою належного планування на підприємстві.

До того ж, в законі закріплено можливість подовження терміну реорганізації на 1 рік у випадку, якщо фінансова ситуація боржника погіршиться через стихійні лиха чи інші несприятливі умови. Це надає боржнику ще більше можливостей для відстрочення ліквідації.

d) Участь місцевих органів державної влади

Рішення комітету кредиторів про подання заяви на реорганізацію сільськогосподарського підприємства може прийматись лише за участю представника місцевих органів державної влади (стаття 44, пункт 6). У такому випадку існує небезпека того, що місцева влада чинитиме тиск на кредиторів, щоб ті направили до суду запит на реорганізацію підприємства, навіть якщо кредитори будуть більше зацікавленні у ліквідації цього підприємства.

Результат: Неформальна заборона банкрутства сільськогосподарських підприємств уже діє!

Через несприятливі для кредитора сільськогосподарського підприємства процедури, в Україні у секторі аграрного виробництва до цього часу майже не було випадків банкрутства. Це ненормальна ситуація у ринковій економіці навіть у періоди економічного зростання. В Німеччині у 2002 році збанкрутіло 559 сільськогосподарських підприємств, що відповідає 0,14% всіх працюючих сільськогосподарських підприємств. Ця частка дуже мала у порівнянні з іншими секторами економіки. У будівельній промисловості банкрутства відбуваються у двадцять разів частіше. Така відносно низька частка банкрутств у сільському господарстві Німеччини пояснюється тим, що більшість сільськогосподарських підприємств володіють великими ділянками землі, яку вони можуть поступово продавати у випадку фінансової скрути.

3. Економічні наслідки відсутності можливості банкрутства

Практично, немає суттєвої різниці між простою неможливістю банкрутства сільськогосподарських підприємств, що має місце сьогодні, та його офіційною забороною. Обидві альтернативи призводяться до фактичної заборони банкрутств. Нижче будуть розглянуті деякі економічні наслідки такої заборони.

Заборона банкрутств сільськогосподарських підприємств, яка записана в проекті закону, згаданого на початку цієї роботи, означатиме, що сільськогосподарське підприємство, яке не може повернути кредити чи виконати інші фінансові зобов'язання в обов'язковому порядку, зможе продовжувати працювати, і що кредитори цього сільськогосподарського підприємства будуть позбавленні свого майна без будь-якої компенсації. На додаток до того, що це є перешкодою на шляху розвитку функціонуючої системи кредитування сільського господарства, така заборона банкрутства може серйозно упереджено вплинути на конкуренцію між сільськогосподарськими підприємствами та, зрештою, призведе до зниження цін і прибутків у сільському господарстві. Ці наслідки будуть докладно розглянуті нижче.

а) Вплив на ефективність роботи сільськогосподарського підприємства, доступ до матеріально-технічних ресурсів та капіталу

Заборона банкрутства, по суті, означає, що нерентабельні сільськогосподарські підприємства можуть продовжувати працювати не реструктуруючи борги, активи та управління. Складність питання полягає в тому, який вплив матиме реструктуризація чи ліквідація певної частини нерентабельних сільськогосподарських підприємств в Україні. Більшість банкрутств у західних країнах призводять до переміщення активів фірми до нового власника і, таким чином, вірогідно, до їх більш прибуткового використання. Цей процес сприяє змінам в управлінні, а також залученні нових інвестицій.[4]

---

[4] Морріс Дюні. Про правові гарантії банкрутства // Вісник "Сільське господарство реформується", №6, 1997

Навпаки, відсутність процедур банкрутства напевно призведе до збереження нинішніх структур, а разом з тим, **меншої пропозиції землі та інших засобів виробництва** для конкуруючих сільськогосподарських підприємств, які працюють ефективніше та хочуть розширити свою економічну діяльність. Іншими словами, дефіцитні ресурси будуть і надалі марнуватись неефективно працюючими підприємствами, в той час, коли інші підприємства, дуже часто новостворені приватні підприємства, матимуть дуже обмеженні можливості для росту.

Окрім цього, утримання збанкрутілих сільськогосподарських підприємств на плаву знизить середню рентабельність сільськогосподарських підприємств у порівняні з ситуацією, коли банкрутство дійсно змушує власників підприємств та керівників дисциплінованіше розпоряджатись фінансами свого підприємствами. **Загроза банкрутства створює стимули для виробників покращувати** ефективність, в тому числі здійснювати реорганізацію підприємства, як один із способів запобігання банкрутству.

Негативного впливу від відсутності процедур банкрутства зазнають також **забезпечення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами**. Наприклад, постачальники хімічних засобів та насіння повинні інвестувати більше ресурсів у визначення надійності та платоспроможності своїх клієнтів, якщо вони знають, що велика частина сільськогосподарських виробників фактично зазнає збитків і має труднощі з поверненням кредитів. В результаті, вищу ціну за ризик мають оплачувати всі споживачі, що робить матеріально-технічні ресурси дорожчими для всіх сільськогосподарських виробників. Звісно, з часом постачальники матеріально-технічних ресурсів набувають досвіду та складають свій власний "чорний список", але це забирає час, дорого коштує і вимагає затратних операцій на зразок "навчання на помилках".

Обмежений **доступ сільськогосподарських підприємств до кредитів** – головна перешкода на шляху розвитку сільського господарства. Особливо проблемними є довгострокові кредити в країні, де ще немає міцної довіри між кредитором та дебітором. Якщо у кредиторів немає можливості повернути борги від підприємства-боржника в рамках здорової та ефективної правової системи, тоді це підприємство не буде привабливим для фінансових інституцій. За таких умов ризики у кредитуванні суттєво зростають, тому що позичальник не має стимулів для дотримання умов кредитного договору. У такій ситуації більшу роль при укладанні договору та дотриманні його умов відіграють особисті зв'язки між партнерами та неформальні методи повернення боргів. Мораторій на банкрутство сільськогосподарських підприємств створює набагато більше ризиків для банків у справі інвестування у сільське господарство, і тому він не допоможе сільському господарству залучити інвестиції у нові технології та техніку, тобто створити передумови для досягнення конкурентоспроможності на вітчизняному та зарубіжному ринку.

Як наслідок усіх цих недоліків, загальне **цінове середовище сільськогосподарського сектора залишиться несприятливим**, оскільки будь-яка ціна буде переобтяжена страховою премією за ризик, коли товари та послуги купуватимуться та продаватимуться по безготівковому розрахунку. Ціни на матеріально-технічні ресурси, які купуються за рахунок комерційного кредиту, будуть вищими, тому що постачальники не будуть впевненими у тому, що сільськогосподарські пізніше дійсно заплатять. Те ж саме стосується і відсотків за кредити, які міститимуть високу премію за ризик, тому що банки не

можуть бути впевненими у тому, що зможуть повернути свій капітал. З іншого боку, ціни на продукти будуть нижчими, коли продаж буде здійснюватись на основі форвардних контрактів, тому що трейдер вимагатиме від сільгоспвиробника вищу знижку за ризик на випадок, якщо поставка не відбудеться.

б) Вплив на інші сектори економіки

Збанкрутілі сільськогосподарські підприємства, які не можна змусити оголосити банкрутами, можливо, роками будуть животіти без достатньої кількості готівкових коштів та фінансових ресурсів для здійснення інвестицій. Вони будуть працювати на низькому технологічному рівні, застосовуючи менш якісний посівний матеріалу та застарілу техніку. Це **негативно вплине на галузі української промисловості, що постачають матеріально-технічні ресурси сільському господарству**. До того ж животіючі підприємства, скоріше всього, не зможуть постачати якісні продукти у достатній та рівномірній кількості. Особливо жорсткому контролю піддається експортна продукція в країнах, які її експортують. Переробним підприємствам та експортерам необхідне надійне якісне виробництво всередині країни, якщо вони хочуть мати успіх за кордоном.

Ненадійність стосовно повернення боргів, яку може породити аграрний сектор, як заразна хвороба, може поширитись у сільській місцевості і також **негативно вплине на доступ інших секторів до кредитів**. Якщо у постачальників матеріально-технічних ресурсів та переробних підприємств не стане засобів для повернення боргів від сільськогосподарських підприємств, вони самі стануть джерелом вищим ризиків в очах кредиторів. Банки просто не охоче позичатимуть гроші фірмам, які мають справи з аграрним сектором. Це вказує на важливість забезпечення прав на власність без винятків для певних секторів.

Оскільки процедури банкрутства можливі у неаграрних секторах економіки, відсутність банкрутства в аграрному секторі України означає **непряме оподаткування** інших секторів. Особливо якщо держава (районні та обласні адміністрації) бере на поруки фінансово збанкрутілі сільськогосподарські підприємства (або шляхом прямої фінансової підтримки, або непрямо у формі втрачених податкових надходжень), постачальників матеріально-технічних ресурсів чи переробні підприємства, це потребує державних коштів, які в решті-решт потрібно оплатити за рахунок оподаткування інших секторів економіки. У цьому випадку, внесок аграрного сектора буде мізерним через податкові пільги, які йому зараз надаються.

в) Сумісність з ринковою економічною системою

Українська держава веде нелегку боротьбу за отримання статусу країни з дійсно ринковою економікою. Проте часто забувають про те, що суть ринкової економіки полягає в тому, що ті, хто приймають рішення, також несуть **фінансову відповідальність за свої рішення**. Цей принцип відповідальності лежить в основі будь-якої функціонуючої ринкової системи, тому що тільки тоді приватні рішення створюють приватні та суспільні блага. Нині аграрний сектор України позбавлений фінансової відповідальності.

Проте, брак належних процедур банкрутства дозволяє сільськогосподарським підприємствам руйнувати, а не створювати додану вартість, а формальний мораторій на банкрутство юридично це закріплює. Це призводить до того, що управлінська ланка підприємств не має реальних стимулів керувати своїм підприємством так, як би це вони робили за умов жорстких бюджетних обмежень. У західних країнах, банкрутства бояться, в першу чергу, власники, проте його бояться і керівники підприємства, тому що вони будуть відповідати за банкрутство, і це призведе до їх звільнення з керівних посад. За умов відсутності процедур банкрутства, існує **менше стимулів для підтримання та розвитку відвертості і кредитоспроможності**, а потреба у набутті керівниками підприємств професійних навичок не буде очевидною для тих, хто може за допомогою деяких доступних трюків забезпечити свій власний дохід, виснажуючи ресурси підприємства, і виживати на низькому рівні підприємництва.

Банкрутство є одним із базових принципів ринкової економіки, а можливість ініціювати процедури банкрутства є суттєвою складовою західної економічної системи. Це важливий засіб забезпечення прав на власність для людей, які хочуть довірити гроші іншими в тій чи іншій формі. Ці процедури існують століттями і застосовуються до будь-якого приватного суб'єкта економічної діяльності, що є чіткою ознакою того, що вони вважаються найбільш суттєвими компонентами ринкової економіки. **Мораторій на банкрутство означає руйнування ринкових принципів** у сільському господарстві України і відкидає сільське господарство назад до часів соціалізму, коли підприємства могли акумулювати збитки із незначними наслідками, або взагалі без них.

4. Соціальні аспекти банкрутств у сільському господарстві

Соціальні негаразди, що настають в результаті банкрутства великих підприємств серйозно непокоять як політиків, так і пересічних громадян в Україні. Навіть ті, хто погоджуються з вищеописаними позитивними аспектами ефективної системи банкрутства побоюються, що збільшення випадків банкрутства в кінцевому рахунку призведе до ефекту доміно банкрутств і збільшення рівня безробіття на селі. Деякі сільськогосподарські підприємства все ще залишаються єдиними роботодавцями в окремих селах і підтримують соціальну інфраструктуру, як то дитячі садки, школи, комунальні служби та ін. Звичайно, ці побоювання до певної міри небезпідставні. Відкриття можливості банкрутства в українському селі може змінити структуру власності, схеми зайнятості, відповідальність за соціальні послуги та багато інших речей. Проте, ми хотіли би привести деякі аргументи на користь більшої рішучості до здійснення таких змін. Розглядаючи результати змін, завжди потрібно зважити і порівняти негативні та позитивні наслідки.

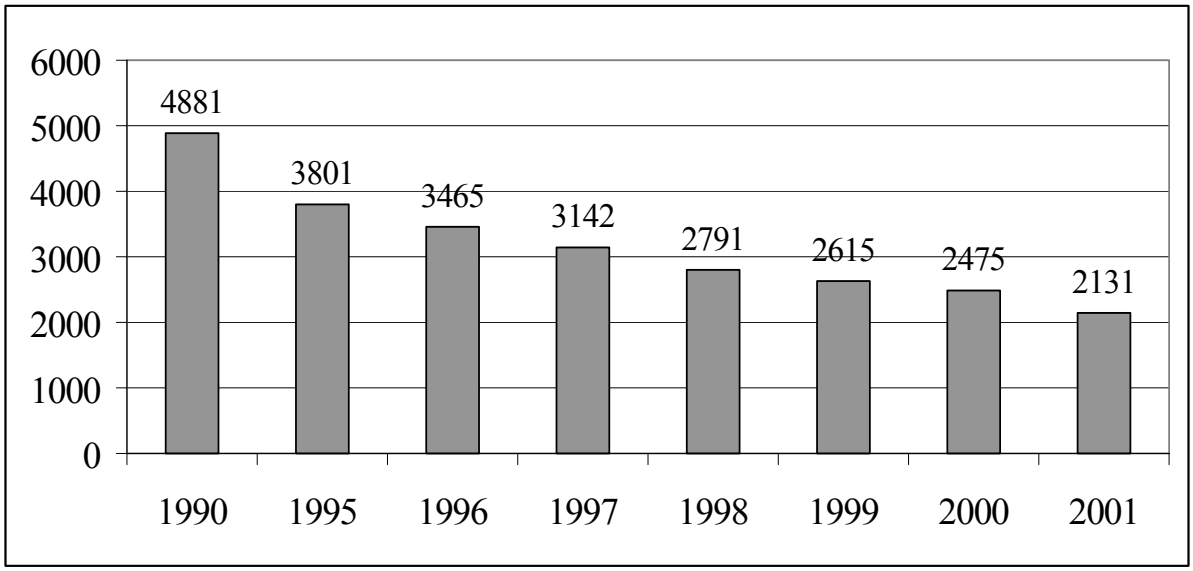
а) Зайнятість

У країнах з розвинутою ринковою економікою процедури банкрутства застосовуються для перегрупування активів та ресурсів підприємства, для відновлення його діяльності, а разом з цим для підтримання зайнятості і створення робочих місць. В ході цього процесу частина працівників може

втратити свою роботу. У Україні це може бути особливо неприємно, бо, як правило, у сільській місцевості не багато альтернативних робочих місць.

З іншого боку, на сільськогосподарських підприємствах працює надмірна кількість людей. Внесок сільського господарства до ВВП становить приблизно 15%, в той час коли 23% робочої сили зайняті у сільському господарстві. На великих сільськогосподарських підприємства відбуваються масові звільнення уже зараз. На графіку 1 показано, що сільськогосподарські підприємства поступово втрачають свою роль головного роботодавця на селі.

Графік 1. Середня річна кількість зайнятих на сільськогосподарських підприємствах, тисяч осіб

Джерело: Державний комітет статистики України

За останнє десятиліття рівень зайнятості на середніх та великих сільськогосподарських підприємств знизився майже вдвічі. Лише у 2001 році кількість працівників зменшилась на 344 тисячі, або 13,9% у порівнянні з попереднім роком. І не відомо чи цей процес прискориться за рахунок впровадження системи кращого захисту прав на власність (тобто, процедур банкрутства) тих людей, які здають свою землю в оренду сільськогосподарським підприємствам і, таким чином, допомагають утримати рівень зайнятості та створити нові робочі місця. Бажання зберегти роботі місця через введення мораторію на процедури банкрутства у сільському господарстві не можна назвати прогресивним.

б) Стабільні доходи сільських жителів

Іншим небажаним наслідком банкрутства сільськогосподарських підприємств може бути порушення стабільності доходів на селі. Біля 60% колишніх членів КСП становлять пенсіонери, які здають земельні ділянки, отримані від колишніх КСП, в оренду і отримують за це орендну плату, яка зараз складає суттєву

частину їх доходу[5]. Банкрутство орендаря може позбавити їх цих платежів принаймні на певний період часу. Можливо, цю проблему можна вирішити за допомогою впровадження обов'язкового страхування на випадок банкрутства, яке буде вираховуватись з орендних платежів та фонду оплати праці сільськогосподарських підприємств. Таке страхування є звичною справою для страхових компаній та банків. Проте, з огляду на важливість українського аграрного сектора для доходів сільських пенсіонерів, існування такої інституція може мати сенс, принаймні, протягом обмеженого періоду часу. Проте така система може працювати без надзвичайних проблем нанесення моральної шкоди лише у випадку, якщо одночасно в Україні будуть покращуватись механізми контролю в корпоративному управлінні.

в) Підтримка соціальної інфраструктури

Поняття "соціальна сфера" часто згадується як важливий елемент у загальній системі надання послуг у сільській місцевості. З іншого боку, виникає питання, чи має надання соціально-побутових послуг бути справою підприємств, які уже стали приватними. Не зрозуміло, чому застарілий інституційний уклад (на зразок соціальної сфери, що висить на шиї приватних сільськогосподарських підприємств) має бути збережений за допомогою закону про банкрутство. Незалежно від того, рентабельно працює "годуюче" підприємство чи ні, відповідальність за соціальну сферу має бути якомога швидше перекладена на місцеві органи державної влади. Можливе банкрутство сільськогосподарського підприємства дає більше підстав для того, що прискорити, а не стримувати цей неминучий процес.

5. Рекомендації

Утриматись від формального введення мораторію на банкрутства в аграрному секторі

Враховуючи те, що банкрутства серед сільськогосподарських підприємств і так практично неможливі сьогодні через надання особливих винятків для цього сектора, мораторій на банкрутство сільськогосподарських підприємств нічого не змінить у реальному вимірі окрім створення ще одного негативного сигналу для потенційних інвесторів українського аграрного сектора. Українські аграрні політики повинні навпаки розчистити шлях для перегляду закону про банкрутство, яке зробить можливим банкрутство серед сільськогосподарських підприємств.

Покращити стимули керівникам для рентабельної роботи

Для кожної приватної особи само собою зрозуміло, що вона не може постійно витрачати більше грошей, ніж вона заробляє. Важко зрозуміти, чому ці принципові економічні правила не повинні стосуватись сільськогосподарських підприємств.

---

[5] Консультативна робота S19 "Питання соціального забезпечення у сільській місцевості (на прикладі сільських пенсіонерів)"

В першу чергу, в результаті банкрутства керівники певних підприємств можуть втратити свою роботу. Можливо, це головна причина того, чому політичні сили лобіюють мораторій на банкрутства. Але потрібно пам'ятати і про позитивну сторону медалі. Цілком природно, що керівник, якому не потрібно дотримуватись жорстких бюджетних обмежень, не ініціюватиме змін на сільськогосподарському підприємстві, які необхідні для того, щоб зробити його рентабельним.

Корпоративне управління слід розглядати окремо

Процедури банкрутства не замінять здорове регулювання корпоративного управління, особливо на підприємствах з багатьма власниками. Включення корпоративного управління до законодавства про банкрутство означатиме, що внутрішні механізми контролю просто розпочнуть працювати надто пізно, коли віз уже застрягне в багні.

Проте, прийняття рішення про те, кого вибрати новим керівником підприємства, яке реорганізовується після банкрутства, повинно бути прозорішим. Зокрема, необхідно більш категорично вилучити імена керівників, які довели сільськогосподарське підприємство до банкрутства, зі списку нових кандидатів на посаду керівника. Чи таке регулювання повинно належати до кодексу про банкрутство – питання сумнівне, скоріше це регулювання має бути включене до законодавства, що стосується корпоративного управління.

Процедури банкрутства повинні бути менш сприятливими для боржника

Процедури банкрутства в Україні досить сприятливі для боржників, а це підвищує і без того високий зараз ризик кредиторів в Україні. Закон про банкрутство, здається, написаний швидше для того, щоб запобігти банкрутствам, а не для їх сприяння. Сприятлива для боржників ситуація призводить сьогодні до того, що лише невелика кількість процедур банкрутства закінчується ліквідацією підприємства.

Скасувати особливі положення щодо сільського господарства

Як було продемонстровано вище, не існує необхідності в особливих правилах для сільського господарства у законі про банкрутство. Через це процедури банкрутства, фактично, не мають місця у сільському господарстві, тому що кредитори вважають марним позови проти підприємств-боржників, якщо ті є сільськогосподарськими підприємствами. Це заважає інвестуванню у сільськогосподарський сектор, навіть якщо ці інвестиції йому вкрай необхідні.

Створити можливості альтернативної зайнятості в сільській місцевості

Щоб пом'якшити можливі негативні наслідки банкрутств, держава має спрямувати свої зусилля на створення нових робочих місцях у сільській місцевості. Скорочення робочих місць в аграрному секторі уже широко поширена сьогодні і маловірогідно, що мораторій на банкрутство сільськогосподарських підприємств зможе запобігти подальшому напливу звільнень. Покращення мобільності та якості праці, а також збільшення

можливостей знайти роботу за межами сільського господарства матиме більшу віддачу ніж просто збереження старих структур.

Більше інвестувати в освіту на підготовку керівних кадрів

Більшість фінансових криз сільськогосподарських підприємств спричинюються недостатніми професійними навичками керівників цих підприємств. Дослідження показали, що навіть за несприятливих умов певним українським сільськогосподарським підприємствам вдається працювати ефективно.[6] Ці підприємства успішні, тому що вони краще керуються, виготовляють більш конкурентоспроможну продукцію, краще використовують ринкові переваги та мають кращу ділову репутацію, яка полегшує отримання кредитів. Проте також професійні навички керівництва майбутніх керівників сільськогосподарських підприємств мають отримати більше уваги з боку державної політики. Збільшення інвестицій у професійну підготовку та освіту керівників сільськогосподарських підприємств, звичайно, матиме високу віддачу. Зрештою, якщо процедури банкрутства мають на меті замінити нездатних керівників, потрібно щоб на ринку праці існувала можливість альтернативного вибору.

А.К., О.С., рецензент Ш.ф.К.-Т.,

Квітень 2003 р.

[6] Консультативна робота S16, "Організаційно-правові форми реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні: які висновки можуть бути зроблені?" – ІЕДПК, листопад 2002;Консультативна робота S12, "Конкурентоспроможність виробництва молока в Україні " – ІЕДПК, жовтень 2002.